

BAÁN István

Szent István: *rex apostolicus* – *isapostolos*¹

TARTALOM: 1. Szent István apostoli címének kapcsolata Konstantinnal; 2. Konstantin és az apostolság; 3. Vlagyimir mint az orosz nép apostola; 4. Szent István alakja legendáinak fényében; 5. Szent István mint isapostolos.

ISTVÁN BAÁN: Saint Stephen as Rex Apostolicus – Isapostolos

The origin and the content of the title ‘rex apostolicus’ were influenced by the Byzantine and Old Slavonic idea of ‘isapostolos – ravnoapostol’. The term was intended to clarify the role of the Hungarian King in connection with the affairs of the Church as ‘dux et magister’, i.e. chief and supervisor.

Első királyunk döntő szerepet játszott a magyarság keresztény hitre való térítésében, jóllehet a szakemberek eltérő véleményen vannak azzal kapcsolatban, milyen arányban voltak pogányok, illetve keresztények István fejedelem uralkodásának kezdetén a magyarok. Egy évszázaddal később bukkan fel vele kapcsolatban a *rex apostolicus* cím, amely annyira homályos értelműnek tűnik, hogy a 15. századtól kezdve már arra is jogalapot nyújt a magyar uralkodóknak, hogy „apostoli hatalmat” gyakoroljanak a magyar egyház felett. Nem szándékozom Szent István Magyarország megtérítésének hosszú folyamatában játszott valódi, történelmi szerepét taglalni, csupán arra szorítkozom, honnan is eredhetett és mit jelentett kezdetben a *rex apostolicus* cím.

1. Szent István apostoli címének kapcsolata Konstantinnal

Szent István életét három legendából ismerjük. Az első, úgynevezett *Legenda Maior* a Szent László (1077–1095) idején történt, 1083-as szentté avatása előtt íródott, míg a második, úgynevezett *Legenda Minor* már kanonizációja után, 1100 táján. A harmadikat Hartvik győri püspök alkotta e kettő alapján, mégpedig a 12. század első évtizedében, és néhány részlettel egészített

¹ Elhangzott a Magyar Bizantinológiai Társaság Szegedi Tagozata és a Szegedi Akadémiai Bizottság Magyar Történelmi Munkabizottsága által „A Kárpát-medence, a magyarság és Bizánc” címmel, 2012. május 21–22-én Szegeden rendezett konferenciáján.

te ki, mint például István születésének természetfölötti körülményeivel és II. Szilveszter pápa koronaküldésével. A *Nagyobb Legenda* szerint

„méltán nyerte el birodalma határain belül az apostol nevét, mert noha az evangélium hirdetésének tisztét ő maga el nem vállalta, a prédikátoroknak mint vezérük és felügyelőjük (*dux et magister*) megteremtette a gyámolítás és gondoskodás vigaszát.”²

Ez a kijelentés arról tanúskodik, hogy a 11. század második felében Istvánt apostolnak nevezték, és a titulus tartalmilag eltért annak eredeti jelentésétől, amelyet egy pogány nép első térítőjére alkalmaztak. A 12. század közepe előttről nincs adatunk arról, hogy a nyugati történeti és hagiográfiai irodalomban egy uralkodót „apostolnak” tituláltak volna. Ebből a tényből kiindulva igyekszem más, nevezetesen bizánci és szláv források bevonásával pontosabban értelmezni ezt a tiszteletbeli címet.

Ismeretes, hogy Nagy Konstantinról életrajzírója, Kaisareiai Eusebios úgy nyilatkozott, hogy „koinonos tés tón apostolón prosrésócs” (az apostoli elnevezés részese).³ Valószínűleg innen eredhet az „isapostolos” (az apostolokkal egyenlő) cím, amelyet előszeretettel alkalmaztak a császárokra a bizánci jogi és liturgikus szövegek. Igaz, hogy ugyanígy tituláltak más szenteket is, például Mária Magdolnát, Teklát és Aberkios hierapolisi püspököt, de ezekben az esetekben az „apostol” szó azt jelentette, hogy ezek a szentek – legendáik szerint – missziós tevékenységet fejtettek ki. Egy Damaszkuszi Szent János neve alatt fennmaradt levél „ho en basileusi tou Khristou apostolos”-nak (a császárok között Krisztus apostolának) nevezte Konstantint,⁴ és ezt a gondolatot visszhangozza Konstantin és Ilona május 21-i ünnepének troparionja is: „A te keresztet jelét látta meg az égboltozaton, és mint Szent Pál, nem embe- rektől nyert hivatást a császárból lett apostolod, Uram, császári fővárosát a te kezedbe helyezte. Őrizd meg azt minden időben békességben, az Istenszülő

2 *Legenda Maior* II. SZENTPÉTERY E. (ed.), *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*, Budapestini MCMXXXVIII II, 386–387.; in ÉRSZEGI G. (szerk.), *Árpád-kori legendák és intelmek*, Budapest 1983, 29.

3 VC IV, 60. *Eusebius Werke I. Vita Constantini, De laudibus Constantini, Constantini imperatoris oratio ad sanctorum coetum* IV, 60. (1. Aufl. 1902; Ivar A. Heikel; Auszug 1975 und 1991), GCS 7. v.ö. „Amikor különféle vidékeken nézeteltérések támadtak, ő (mármint a császár) úgy járt el, mintha Isten által rendelt általános püspök lenne (hoia tis koinos episkopos ek theou kathestamenos), és zsinatokra hívta össze Isten szolgáit. Nem tartotta rangján alulinak, hogy jelen legyen összejöveteleiken, és egy legyen a püspökök közül (koinonos tón episkopoumenón egeneto).” (VC I, 44. 1–2.)

4 *Epistula ad Theophilum imperatorem des sanctis et venerandis imaginibus* (Spurius), MPG 95,348, 22

imái által, egyetlen Emberszerető!”⁵ A himnusz költői módon ötvözi mindazokat az alkotóelemeket, amelyek Konstantin személyében mint a keresztény egyeduralgó modelljében öltöttek testet: ő volt az első keresztény császár, ő alapította Konstantinápolyt, ő hívta össze az egyház első egyetemes zsinatát és elnökölt rajta, és ő adott mintát arra, hogyan kell sikeresen szent háborút vívni. Nem véletlen tehát, hogy az „isapostolos” szó utódainak mint „új Konstantinoknak”⁶ tiszteletbeli, jóllehet nem egészen hivatalos címévé vált. A császárok abban is örökösseinek tekintették magukat, ahogy Konstantin „episkopos tón ektos” volt, azaz „püspöki, felügyeleti funkciót gyakorolt a kívülálló felett”, úgy ők is felelősnek érezték magukat azért, hogy irányítsák és adott esetben a keresztény hitre térítsék az elméletileg egyetemes birodalmukban, sőt az egész világon élő pogányokat.

A történészek figyelembe vették ugyan, hogy a későbbi hagyomány alkalmazta Konstantinra az „isapostolos” címet, de tovább már nem kutattak, vajon milyen értelemben titulálták így a későbbi császárokat. Jelen írásomban nem vizsgálom, hogyan alakult ki ez a fogalom, csupán néhány, Konstantinnal és Ilonával kapcsolatos liturgikus szöveget idézek, hogy alaposabban megérthessük, milyen eszme áll a bizánci „isapostolos” kifejezés mögött, aminek alapján később például Vlagyimir kijevi fejedelemre is alkalmazhatták.

2. Konstantin és az apostolság⁷

Konstantin azért egyenrangú az apostolokkal, mert „valóban nem emberektől nyerte(d) el a hivatást, hanem inkább a magasságból, Krisztus Istentől, mint az isteni ihletésű Pál..., mert a kereszt jelét az égen meglátta(d)”.⁸ A látomás a himnuszszerző szerint párhuzama Saulnak a damaszkuszi úton történt megtérését kiváltó kinyilatkoztatásnak. „Nem az emberektől kapta

5 ΜΗΝΑΙΑ ΤΟΥ ΟΛΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ. ΤΟΜΟΣ Ε' ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΤΗΝ ΑΝΗΚΟΥΣΑΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ ΤΩΝ ΜΑΙΟΥ και ΙΟΥΝΙΟΥ ΜΗΝΩΝ. ΕΝ ΡΩΜΗΙ 1899. (=RM), 139; Ménea III. május és június hónapokra. A fordítást a Rómában 1899-ben görögül kiadott ΜΕΝΑΙΑ V. kötete alapján + Dr. Rohály Ferenc kézírata alapján átdolgozta: Orosz Atanáz szerzetespap, Nyíregyháza, 2008 (= Ménea V.), 143.

6 Vö. MAGDALINO, P. (ed.) *New Constantines. The Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium, 4th–13th Centuries. Papers from the Twenty-sixth Spring Symposium of Byzantine Studies, St Andrews, March 1992.*, Variorum, Ashgate 1994.

7 Vö. KAZHDAN, A., „Constantin imaginaire». Byzantine Legends of the Ninth Century about Constantine the Great”, in *Byzantion* 57 (1987) 196–250.

8 Lítiai sztychira, RM 137; Ménea V. 141.

a királyi hatalmat..., hanem az égből, Isten kegyelméből”,⁹ „Szilveszter főpap megkeresztelt, és a Szentlélek sugarai beragyogtak. Az uralkodók között legyőzhetetlen volt(ál), az egész földkerekséget és az istenfelő császárvárost hozományként Teremtő(d)nek adta(d).”¹⁰ Az isteni megvilágosítás tette alkalmassá rá, hogy összehívja a nikaiai zsinatot. „Az igaz hit forrásává” (pégé orthodoxias), Krisztusnak „kegyes szolgájává” (eusebés therapón) lett, akinek legkiválóbb erénye a vallásos istenfélelem (eusebeia). Ezért Krisztus megadta neki „Salamon bölcsességét (phronésis), Dávid szelidségét (praotés), az apostolok igazhitűségét (orthodoxia).”¹¹ „Minden uralkodó mintaképe és büszkesége” (pantón anakton basis kai kaukhéma) lett, akinek apostoli mivolta abból is kitűnik, hogy a Szent Apostolok-temploma lett végső nyugvóhelyévé, Krisztus tanítványainak csodatevő ereklyéi mellett, ahol „a sír, amelyben a (te) szent és tiszteletreméltó teste(d) pihen..., mindenkor mindenféle gyógyulás szent fényét és ragyogó sugarát árasztja az oda járulókra”.¹²

3. Vlagyimir mint az orosz nép apostola

Az ószláv irodalomban a „ravnoaposztol” tükörszava a görög „isapostolos”-nak, és megőrizte annak kettős értelmében, ezért alkalmazhatták egyaránt Szent Cirillre és Metódra, meg Vlagyimir kijevi nagyfejedelemre. A Konstantin esetében kikristályosodott toposz igen alkalmas volt, hogy Rusz első keresztény fejedelmét is ezzel a titulussal ékesítsék. „Te, második Konstantin, apostol vagy a fejedelmek között, mert te vezettél el minden orosz földet a keresztséggel Istenhez, és arra tanítottad népedet, hogy hódoljon Istennek, és imádjá az Atyát, a Fiút és a Szentlelket” – írta 35 évvel Vlagyimir halála után Ilarion metropolita.¹³ Igaz ugyan, hogy szentté avatására csak a 12. század végén került sor, de Ilarion szavai arról tanúskodnak, hogy a nagyfejedelmet nem sokkal halála után az „apostolokkal egyenrangúnak” tekintették. Magától értetődött, hogy liturgikus tiszteletéhez Konstantin zsolozsmáját használják modellként. Nemcsak az idevágó bibliai olvasmányokat vették át, hanem változtatás nélkül megismételtek négy alapvető sztichirát is.

9 A hajnali zsolozsmán exaposztilarion (fényének), *RM* 144; *Ménea* V.149

10 Bizánci Leó költeménye. Az alkonyati zsolozsmán sztichira, *RM* 135; *Ménea* V.139

11 Az alkonyati zsolozsmán sztichira, *RM* 134; *Ménea* V.139

12 A hajnali zsolozsmán a kánon IX. ódájának irmosza, *RM* 143–144; *Ménea* V.148

13 Слово о законе и благодати митрополита Илариона; <https://azbyka.ru/slovo-o-zakone-i-blagodati-mitropolita-ilariona>

A zsolozsma hangsúlyozza a két uralkodó közti párhuzamot, jóllehet életük számos ponton különbözött. „Szavaiddal és tetteiddel második Konstantin voltál” – dicsőíti őt az egyház – „ő a kereszténység idején született, de számos éven át még megmaradt a hellén pogányságban. Te varégoktól születted, de csatlakoztál Krisztushoz, aki magához csatolt téged.”¹⁴ Ő „a keresztység kezdeményezője, az isteni hit gyökere és a bálványok lerombolója”.¹⁵ Krisztus bátor harcosaként teljesen megsemmisítette az ellenséget. Fővárosát, Kijevet Isten úgy oltalmazza, mint Konstantinápolyt.

Vlagyimir életének egyes eseményei alkalmat szolgáltattak arra, hogy elmélyítsék a párhuzamot Vlagyimir és Konstantin, illetve Pál apostol között. Vlagyimir nagyanyja, Olga fejedelemasszony a keresztységben az Ilona nevet kapta, aminek következtében ugyanúgy lehetett ábrázolni őket, mint Konstantint és Ilonát, kezükben az életadó Kereszttel. Az orosz Őskrónika (*Poveszty vremennih let*) beszámol arról, hogy keresztése előtt Vlagyimir állítólag egy időre megvakult¹⁶ – ez pedig Saul állapotára emlékeztetett, mielőtt még megkeresztelte volna Ananiás. A kiegészítő motívumok kibővíthették az „apostolokkal egyenlő” titulus eredeti jelentését, amikor Vlagyimirra alkalmazták. Ezek a példák azt bizonyítják, hogy kreatív módon bántak az „isapostolos” toposszal, és a korabeli oroszok úgy gondolhatták, hogy ez a cím inkább illik első nagyfejedelmükre, mint a Konstantinápolyban épp akkor tájt uralkodó császárra. Vlagyimir liturgikus szolgálatának szövegei ráadásul kiemelik vallásosságát (*blagocsesztyije*), bölcsességét (*mudrosztyi*), szelídségét (*krotosztyi*) és igazhitűségét (*pravoszlavije*), valamint jóságát (*dobrota*), amit Merseburgi Thietmar igencsak szarkasztikusan bizonyít: bőkezű alamizsnálkodását ugyanis inkább azzal indokolja, hogy rossz lelkiismeretén akart könnyíteni korábbi, házasságtörő vétkei miatt.¹⁷

4. Szent István alakja legendáinak fényében

Az „isapostolos” eszméjének e különféle jellemzőit figyelembe véve ebből a szempontból szeretném most elemezni Szent István legendáit. Érdemes

14 Az alkonyati zsolozsmán sztychira, МИНЕЯ ПРАЗДНИЧНАЯ, 481. <https://azbyka.ru/bogoslužhenie/arh/prazdnichnaja-mineja-grazhdanskim-shriftom.pdf>

15 Troparion, *uo.*, 484.

16 6495. (987.) év. IGLÓI E. – MISLEY PÁL, *Régi orosz széppróza*, Budapest 1979, 31

17 THIETMAR VII, 74. TRILLMICH, W., *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*, IX, 19755

felfigyelni arra, hogy a *Legenda Maior* írója kiindulási pontul Krisztusnak az apostolok számára adott missziós parancsát veszi:

„a Szentlélek magasra csapó lángjai annyira megszilárdították a földkerekségen az egyetemes egyház alapját, hogy maga Róma is, az egész világ fővárosa, a császári egyeduralommal együtt nyakát Krisztus hite alá hajtva lemondott a hiú tévelygésekről”.¹⁸

Minden nemzetet Krisztus hitére kell téríteni, és Gézának, István apjának a kötelessége, hogy elterjessze azt a pogány magyarok között. Meg akarta zabolázni a pogány lázadókat, le akarta rontani a szentségtörő szokásokat, és püspökségeket akart alapítani az egyház javára. Álmában látomást látott, és egy isteni küldött megjövendölte, hogy fia születik, aki majd Isten gondviselése szerint elvégzi ezeket a feladatokat. „Ő az Úrtól választott királyok egyike lesz”.¹⁹ Ezt a jelenetet összehasonlíthatjuk az ószövetségi két templomépítő király: Dávid és Salamon esetével, akik erényeikkel a császári „isapostolosi” szerep prototípusai voltak. Hartvik másképp fejezi ki István apostoli kiválasztását. A két újonnan megtérített nép, a lengyelek és a magyarok fejedelmi koronát kérnek a pápától. A lengyel követség korábban érkezik, mégis István kapja a királyi fejdísz, mert egy látomás arra bírja rá a pápát, hogy a magyar uralkodónak adja „élete érdemeiért”.²⁰ Az isteni közbeavatkozás Mátyás apostolt juttatja Hartvik eszébe, akit az áruló Júdás helyébe választottak meg. És

„cruce[m] insuper ferendam regi, velut in signum apostolatus misit, 'ego' inquit 'sum apostolicus, ille vero merito Christi apostolus, per quem tantum sibi populum Christus convertit.' (Azonfelül keresztet küldetett a királynak, mintegy az apostolság jeleként, így szólván: „Én apostoli vagyok, ő viszont méltán Krisztus apostola, ha Krisztus annyi népet térített meg általa.”)²¹

Ha összehasonlítjuk egymással a két helyet – a *Nagyobb Legendát* és Hartvik művét²² –, ahol az „apostolus” kifejezés előfordul, láthatjuk, hogy az első esetben az egyházszerzői és -védelmezői tevékenységre kerül a hangsúly, míg a másodikban a térítésre. Véleményem szerint tehát a 11. század közepén tágabb értelemben alkalmazták Szent Istvánra az „apostolus” terminust, amely magában foglalta az „isapostolos” tartalmát, egy fél évszázad

18 *Legenda Maior* 1; SZENTPÉTERY II, 378; ÉRSZEGI 2

19 *Legenda Maior* 3; SZENTPÉTERY II, 379; ÉRSZEGI 24.

20 *Legenda S. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta* 9; SZENTPÉTERY II, 414; ÉRSZEGI 39.

21 *Uo.*

22 A legendák keletkezéséről és szakirodalmáról lásd ÉRSZEGI 187.

alatt azonban egyre szűkült, míg aztán a térítéssel kapcsolatos igehirdetői és keresztelői tevékenységre nem korlátozódott. Ez a második jelentés, úgy látszik nem fedte mindazt, amit az első keresztény királyról gondoltak, ezért Hartvik a pápa szavait kiegészítette ezzel a híres mondatával:

„Quapropter dispositioni eiusdem, prout divina ipsum gratia instruit, ecclesias simul cum populis utroque iure ordinandas relinquimus.” (Ezért rendelkezésére bízunk, miként az isteni kegyelem őt oktatja, az egyházaknak s népeiknek mindkét törvény alapján történő igazgatását.)²³

Bárhogy is forgatjuk az „utroque iure” kifejezést, úgy vélem, párhuzamba lehet állítani a bizánci „episkopos tón ekto” titulussal. Az említett „kívülről” eredetileg a pogányok voltak, mivel az egyházon kívül álltak (a többes genitivusban álló névelőt hímnemben vették, vagyis személyekről volt szó), később azonban, miután a birodalom teljes egészében kereszténnyé vált, a kifejezést fokozatosan átértelmezték, amennyiben a névelőt semlegesnemben vették, következésképp az egyházi ügyekre vonatkoztatták. Ezért a császárok kötelessége volt, hogy összehívják a zsinatokat, elnököljenek rajtuk, szentesítsék az ott hozott kánonokat, új egyházmegyéket alapítsanak, és átszervezzék a régieket. Úgy vélem, hogy az „utroque iure” inkább a basilica és a hierosyné közti összhang bizánci eszméjét tükrözi, mint az imperium és a sacerdotium között az ezredfordulón zajló nyugati vetélkedést. Szerény véleményemet az a tény is alátámaszthatja, hogy Hartvik művét Kálmán király, hajdani váradi püspök kérésére írta, aki járatos volt a kánonjogban, és trónra kerülése után is támogatta a pápaság politikáját. 1106-ban lemondott investitúrajogáról, ezért nem értelmezhetjük úgy Hartvik későbben írt legendáját, mint amely bújtatva szeretné visszaigényelni királyának elvesztett jogait. Feltételezésemet alátámasztani látszik az a tény, hogy a *Nagyobb Legendában* az „apostolus” kifejezés Szent István egyházszerzői és védelmezői tevékenységéhez kapcsolódik, márpedig a *Legenda Maior* minden valószínűség szerint Szent László idejében készült, akinek egyházpolitikája a gregorián pápasággal szemben fenntartott függetlenségét tükrözi.

Az „apostolokkal egyenrangú” uralkodó következő jellemvonása a szent háborúhoz kapcsolódik. A *Nagyobb Legenda* úgy festi le a pogány törzsfők István elleni lázadását, hogy a sátán megpróbálja megakadályozni, hogy a nép engedelmeskedjék a keresztény hitnek. István ellenük viselt harcát „a dicsőséges kereszt jelének pártfogásával, Isten Anyja, az örökszűz Mária érdemeinek

²³ *Legenda S. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta* 9; SZENTPÉTERY II,414; ÉRSZEGI 39.

oltalmával, Isten kedvelteje, Márton főpap és Szent György vértanú zászlaja alatt²⁴ vívta. Egy ilyen küzdelem csak sikeres lehetett. A háború szent jellegét Hartvik azzal hangsúlyozta, hogy kiemelte a király vallásosságát, aki a zsákmányt Szent Márton monostorának adományozta, mint ahogy Dávid is tett, amikor a pogányokkal harcolt.

Konstantin fenséges épületeket emeltetett a birodalom régi és új fővárosában, valamint a Szentföldön, ezzel is kifejezve az egyház dicsőségét. Nem lehet véletlen, hogy István templomalapításai is épp ezekhez a helyekhez fűződnek. A jeruzsálemi monostor, Rómában a Szent István első vértanú tiszteletére alapított káptalan és zárándokház, valamint a Konstantinápolyban emelt templom Konstantin császári bőkezűségének visszhangja, Szent István legendái pedig apostoli hivatalához kapcsolják ezeket,²⁵ hiszen ő a térítő vezére és felügyelője (*dux et magister*). Az sem tűnik véletlenszerűnek, milyen sorrendben idézi a három várost: teológiai, nem pedig egyházpolitikai megfontolásból teszi első helyre Jeruzsálemet, az összes egyházak anyját, és nem feledkezik meg Konstantinápolyról sem, jóllehet a király nem a baszileusztól, hanem a pápától kapta királyi díszét.

István legfőbb erénye könyörületessége és vallásossága. Nagy figyelmet fordít arra, hogy személyesen segítsen a szegényeken és a betegeken, hogy „Krisztust vigasztalja tagjaiban”.²⁶ Bőkezű alamizsnálkodása mögött nem búvik meg az a hátsó gondolat, hogy ezzel kompenzálja korábban elkövetett vétkeit (mint ahogy ezt Vlagyimirnál sejtik egyesek). Természetesen nem részletezhetem Szent István erényes életét. Egyetlen jellemvonását szeretném említeni: halálos ágyán arra figyelmeztette udvarát és a püspököket, hogy „örizzék meg az igaz hitet” (*fidem orthodoxam servare*).²⁷ Az orthodoxia toposza mindig szorosán kötődött az „apostolokkal egyenrangú” uralkodó hivatalához, akinek „Krisztust kellett hordozni a száján, Krisztust a szívében, Krisztust minden tétén”,²⁸ mint ahogy István is tette.

Szent István legendáiban is nyomára bukkanhatunk ezeknek a témáknak, amelyek a bizánci „isapostolos” eszméjéhez kapcsolódnak, és amelyeket az oroszok is átvettek a 11. század elején. A magyar szentek életrajzait kutatók

24 *Legenda Maior* 6; SZENTPÉTERY II, 381–382.; ÉRSZEGI 26.

25 *Legenda Minor* 4; SZENTPÉTERY II, 396; ÉRSZEGI 19; *Legenda Maior* 11; SZENTPÉTERY II, 386; ÉRSZEGI 28–29.; *Legenda S. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta* 13; SZENTPÉTERY II, 419; Érszegi 42.

26 *Legenda Maior* 12; SZENTPÉTERY II, 387; ÉRSZEGI 29.

27 *Legenda S. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta* 22; SZENTPÉTERY II, 431; ÉRSZEGI 48.

28 *Legenda Maior* 16; SZENTPÉTERY II, 392; ÉRSZEGI 32.

eddig csak nyugati forrásokat igyekeztek kutatni, hogy rábukkanjanak az első magyar szent királyok latin legendáinak modelljére. István kivételével azonban a 12. századig egyetlen uralkodót sem találunk, akire az „apostolus” titulust alkalmazták volna. Einhard *Vita Karolija* sem említi. István sógorára, II. Henrik német császárra 1146-ban Babenbergi Adalbert diakónus használja ugyan, de csak azért, mert szerinte ő és húga, Gizella, István felesége térítette meg a magyarokat. Így ír:

„Pannia ...per reges apostolos sanctae catholicae ecclesiae incorporata est” (Pannónia az apostoli királyok révén kebeleződött be a szent katolikus egyházba),²⁹

tehát mindkét uralkodó „rex apostolus”, és nem dönthető el, vajon Szent István legendáiból kölcsönözték-e a címet, vagy nem. Ugyanebben az időben magára Nagy Károlyra is kezdik alkalmazni, mert szentté avatása alkalmával I. Frigyes császár különféle megtisztelő címeket halmozva így ír róla:

„In fide quoque Christi dilatanda et in conversione gentis barbaricae fortis athleta fuit et verus apostolus, sicut Saxonia et Fresonia atque Westphalia, Hispani quoque testantur et Wandali, quos ad fidem catholicam verbo convertit et gladio. Licet etiam ipsius animam gladius non pertransierit, diversarum tamen passionum tribulatio et periculosa certamina et voluntas moriendi cotidiana pro convertendis incredulis eum martyrem fecit.” (Krisztus hitének terjesztésében és a barbár nép megtérítésében bajnoknak és igazi apostolnak bizonyult, amint erről Szászország, Frízföld és Vesztfália is tanúskodnak, valamint a vandálok, akiket szóval és karddal a katolikus hitre térített. Jöllehet lelkét nem járta át kard, azonban a különböző szenvedések zaklatása, a veszélyes küzdelmek és az, hogy naponta kész volt meghalni azért, hogy a hitetleneket megtérítse, [mindezek] vértanúvá tették.)³⁰

5. Szent István mint isapostolos

Felmerül a kérdés: ha a Szent Istvánra alkalmazott „apostolus” kifejezés bizánci szellemi és lelki gyökerekből táplálkozik, amelyek az „isapostolos” eszméjéhez szorosan kapcsolódnak, milyen úton-módon kerülhetett hoz-

29 *Adalberti Vita Henrici II Imperatoris*, 30. PERTZ, G. H. (ed.) *Monumenta Germaniae historica*, 4, Hannover 1861, 810,13–14.

30 APPELT, H. (hrsg.), *Die Urkunden Friedrichs I, 1158–1167*. MGH Diplomata 10.2. Hannover 1979, 432.

zánk? Feltételezésem szerint két út jöhet szóba. Ismeretes, hogy az Árpád-há-
zat számos házassági kötelék kapcsolta a Rurikidákhoz. I. András 1038-ban
feleségül vette Anasztáziát, Szent Vlagyimir unokáját. Kálmán király 1112-
ben frigyre lépett Eufémiával, Vlagyimir Monomah kijevi nagyfejedelemmel,
Szent Vlagyimir dédunokájával. Jaroszláv volhíniai fejedelem, Szent Vlagy-
imir dédunokája 1100 táján házasságot kötött Szent László király leányával,
húga, Predsláva pedig 1104-ben Álmos herceg hitvese lett. Kétségtelen, hogy
az általuk igen tisztelt, szent – bár akkoriban hivatalosan még nem kanoni-
zált – „ravnoaposztol” ősök kultusza nem hagyta érintetlenül a magyar ud-
vart, és hatással lehetett arra, hogyan tekintsék az első magyar királyt.

Egy másik csatornát Szent Konstantin és Ilona bizánci liturgikus tiszte-
lete jelenthette, mivel a görög egyház nem elhanyagolható szerepet töltött be
Magyarországon a 11. században, és Turkia néven önálló metropolíája volt.³¹
Bár nincs adatunk arról, hogy Magyarországon létezett volna olyan temp-
lom, amelynek védőszentje Nagy Konstantin lett volna (Bizáncban sincs na-
gyon sok példa rá), ettől még nem tagadható liturgikus hatása, különösen
egy olyan helyen, mint Veszprémben, a királynék városában, a Szent István
alapította veszprémvölgyi görög monostor szomszédságában.

A „rex apostolicus” cím eredetével és tartalmával kapcsolatos vizsgálódá-
sokat összefoglalva úgy vélem, hogy az „isapostolos – ravnoaposztol” fogal-
om bizánci és óegyházi szláv eszméjének hatása alatt formálódott, és arra
szolgált, hogy tisztázza, milyen szerepet játszhat a magyar király az egyház
ügyeiben mint annak *dux*a és *magistere*, vezére és felügyelője.

31 Vö. OLAJOS T., *Bizánci források az Árpád-kori magyar történelemben – Fontes byzantini ad historiam hungaricam aevo ducum et regum e stirpe Arpadiana pertinentes*, Szeged 2014, 80–89.